

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

Любов ГАЛУШКО, Вікторія МАЛОВИК (Кіровоград)

У статті проаналізовано динаміку розвитку творчої активності дошкільника. Зазначається, що процес формування особистості дошкільника досягається під час самореалізації її в творчій діяльності. Особлива увага приділена характеристиці етапів розвитку свідомості та творчій взаємодії „дитина – дорослий”. Обґрунтовується необхідність створення сприятливих умов щодо творчої активності дошкільника.

В статтє проанализирована динамика развития творческой активности дошкольника. Отмечается, что процесс формирования личности дошкольника достигается во время самореализации ее в творческой деятельности. Особое внимание уделено характеристике этапов развития сознания и творческому взаимодействию „ребенок – взрослый”. Обосновывается необходимость создания благоприятных условий относительно творческой активности дошкольника.

Ключові слова: предметна дія, творчість, творча дія, творча активність, особистість, дошкільний вік.

Постановка проблеми. Незважаючи на численні емпіричні дослідження науковців, аспекти творчості залишаються в межах продуктивного вивчення окремих механізмів, особливостей творчої активності у різних видах діяльності та вікових категоріях. Творча активність особистості – це складний, багатогранний і багатофункціональний психологічний компонент, окремі аспекти якого

розглядалися у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів (Р. Арнгейм, І. Бентлі, Дж. Гілфорд, Б. Гіделін, Ж. Гофруа, А. Дрейяр, Б. Г. Ананьєв, Г. О. Балл, Д. Б. Богоявленська, О. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. А. Роменець та ін.). За своїм змістом і спрямованістю існуючі дослідження творчої активності людини об'єднані у дві групи: концептуальні, які орієнтовані на розробку загальнопсихологічної теорії творчості на основі інтеграції соціально значущих результатів дослідження творчої особи та її активності (Д. Б. Богоявленська, Л. С. Виготський, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов та ін.); генетико-психологічні, що спрямовані на виявлення особливостей розвитку творчої активності дітей та їх здатності до різних видів продуктивної діяльності (Д. М. Завалішина, А. Ю. Козирьова, С. Д. Максименко, В. В. Москвіна, С. І. Науменко та ін.) [4].

Важливість і змістовність перерахованих досліджень, між тим, не знімає актуальності проблеми розвитку творчої активності. Вивчення розвитку творчості потребує конкретизації загальних теоретичних позицій щодо вікових особливостей людини, зокрема дошкільного віку. Враховуючи теоретичне положення Л. І. Анциферової, особистість слід розглядати як таку, що творить, створює себе та „набуває певної форми” [1]. Увага до розвитку творчої активності саме в дошкільному віці є, безперечно, виправданою для психології творчості. Оскільки цей віковий період характеризується як унікальний, переломний етап онтогенезу людини. Перехід дитини в інший соціальний простір життя збільшує у неї відповідальність за себе і за все те, що її оточує. Тому його не можна розглядати тільки як зміну соціальної ситуації розвитку. Найбільш свідомого характеру процес формування особистості досягається під час самореалізації її в творчій діяльності.

Мета статті: проаналізувати динаміку розвитку творчої активності дошкільника.

Виклад основного матеріалу. У праці В. А. Роменця „Психологія творчості” психологічний аналіз предметної дії розглядається з позиції того, що дитина протягом першого року життя є „маленьким дослідником деяких простих і найбільш загальних властивостей предметів” [5, 27]. Перші кроки, які здійснює людина в індивідуальному житті, допомагають їй оволодіти тілом і довколишніми матеріальними предметами – двома сторонами одного і того ж явища – предметної дії. Завдяки змінам, які відбуваються з предметом, дитина змінюється й сама. Така предметна дія виконується нею коли вона розбирає іграшку, ламає її чи будує з кубиків вежу. Це можна розглядати як мету діяльності. Така прив'язаність до речі здається абсолютною для дитини, оскільки вона повністю поглинена річчю, тягнеться до неї, переживає

велике невдоволення, коли ця річ зникає або змінюється. Пристрасна захопленість предметом пояснюється тим, що людина ще не знає себе як суб'єктність. Саме предметна свідомість виявляється єдиною можливою формою свідомості дитини у цей період розвитку. Як зазначає В. А. Роменець, зникнення предмету на якусь мить означає зникнення самої дитини, порожнечу, ніщо [5, 23]. Така захопленість предметом ще не характеризується як глибокий інтерес, оскільки одну річ в цій предметній свідомості легко замінити іншою. Це можна тлумачити як відсутність стійкості пам'яті у цьому віковому періоді.

Другий етап у розвитку свідомості полягає в тому, що дитину починає цікавити певний предмет, у результаті чого перед її поглядом з'являється емоційно забарвлена річ. У цей період виникає стійка пристрасть до певної речі-іграшки, яку вже не можна замінити іншою. Дитина вимагає від дорослого саме того предмета, який був у сприйманні. Такі „немотивовані” потяги не є вередуванням, це перше емоційне визначення людиною якостей предмета. Як зазначає Л. І. Божович, у дітей першого року життя вже немає байдужого ставлення до навколишніх предметів. Вони сприймають лише ті, які мають для них смисл та відповідають їх потребам [2, 232]. Пізніше дитина виділяє в предметі його провідні властивості. Тому на останньому етапі предметної свідомості зникає капризування, оскільки певний предмет, як такий, вже менше цікавить дитину. Вона звертає увагу на співвідношення між предметами і класифікує їх як знаряддя та предмети, на які спрямовано дію. Слід зазначити, що поведінка дитини (в тому числі і розвиток предметної дії) реалізується, згідно позиції Л. С. Виготського, або опосередковано через дорослого, або у співробітництві з ним. Таким чином, дорослий вперше демонструє акти творчості і стимулює „творчість” самої дитини.

Досліджуючи предметну дію у ранньому віці Д. Б. Ельконін прослідкував її динаміку. Так на перших етапах відбувається її розвиток від сумісного з дорослими виконання (дорослий буквально „діє руками дитини”) через часткову чи сумісно-розподілену дію до самостійної [5, 263 – 265].

Інша лінія розвитку предметних дій викликана власною інтенцією дитини та є розвитком орієнтацій в системі властивостей об'єкта і дій. Це спонукає дитину до формування функціональних дій (використання предметів, враховуючи фізичні властивості); специфічного вжитку предметів; застосування предметів у неадекватній ситуації. Таку послідовність необхідно розглядати як шлях формування суб'єкта. Згідно позиції Л. І. Божович, дитина в цей період виступає суб'єктом, хоча ще не усвідомлює цього [2, 236].

Необхідно зазначити, що пізнавальна діяльність дитини спрямовується не лише на зовнішній світ, але й на саму себе. Цей процес самопізнання, як вважає Л. І. Божович, ймовірно, починається із пізнання себе як суб'єкта дії [2, 236]. Можна спостерігати як дитина полюбляє безліч разів повторювати один і той же рух, уважно слідкувати за змінами, які він спричиняє (наприклад, відкриває-закриває двері, рухає предмети, навмисне штовхає їх, щоб вони упали). Таке пізнання допомагає дитині відчувати себе чимось іншим, на відміну від оточуючих предметів і уможливорює виділити себе у якості особливого предмета (суб'єкта дії).

Завдяки предметній дії у людини виникає певна сукупність власних творчих знахідок. Однак, спочатку ця творчість є спонтанною та ситуативною, оскільки дитина не ставить перед собою спеціальної мети що-небудь створити. Творчий продукт слід розглядати як випадкову знахідку на основі вдалого матеріального поєднання предметів, зміни їх конфігурації. Створений дитиною власними діями продукт відображається її емоційною реакцією на предмет, образ, зокрема і на неї саму. Таким чином, людина стає уважною до продуктів своєї діяльності, до власних рухів, які стали причиною яскравих емоцій. Вона починає надавати особливої уваги діям, від яких отримала задоволення, зокрема від своєї вправності, досконалості, граціозності і, головне, продуктивності.

Науковець А. Валлон звернув увагу на роль пластичних дій у походженні творчих операцій людини. Основне їх значення полягає в тому, що вони є кращою й найбільш доцільною формою емоційної розрядки, наприклад, в танці. Проте, пластична дія, як основа для уяви, обмежена у своїх можливостях. Тому людина знову апелює до зовнішнього предмету, який у конкретизації структури і зв'язків є необмеженим. На шляху від тілесної дії до предметної з'являється новий аспект у феноменології творчості, де дитина зазначає, що її пластика і предметна дія є характеристикою неусвідомлюваних внутрішніх власних переживань. Отже творчість збагачується за рахунок процесу переходу внутрішнього в зовнішнє. Вона характеризується як неповторне та особливе пізнання. Науковці К. Негус та М. Пікерінг наголошують, що творчість передбачає передачу досвіду. Так виразно проявляється роль творчого акту, де здійснюється інтенсифікація самого внутрішнього. Чим яскравіше прояв внутрішнього, тим вагоміше вираз зовнішнього. На цьому етапі діє закон емоцій, які повинні бути виражені та перетворені в дію. Тоді все внутрішнє пізнання, яке сповнене емоціями, повинно бути переведено назовні. Таке звільнення приносить людині полегшення незалежно від того як проявляються ці емоції конструктивно чи деструктивно. Так, на думку В. А. Роменця, вибудовується основа для

категоричної концепції творчості [5, 165-166]. Дитина позначає, що не всі способи і форми розрядки приносять повне задоволення, оскільки деструкції також виражаються через певні мотиви розрядки, однак таке задоволення швидко змінюється нудьгою. Набуваючи саме такого досвіду у дошкільному віці, неконструктивна поведінка закріплюється у наступних періодах життя. Людина ніби спеціально присвячує свої сили деструкції. Маючи таке підґрунтя, вона пізнає ступінь піддатливості навколишнього світу предметів та явищ. Деструкція виражається у конкретних діях і вчинках людини, зокрема: у дитини – ламання іграшки, щоб побачити як хитро її збудовано; у підлітковому віці – жорстокість до тварин та однолітків; в юнацькому – нехтування ustalеними нормами світу, щоб створити власний світ, побудований у відповідності до обраного ідеалу. Слід зазначити, що деструктивна діяльність лише в патологічних випадках стає самоціллю. Як пересічне явище вона припиняється разом із задоволенням пізнавальних потреб індивіда. Тому виникає прагнення відтворити те, що було створено природою і зруйновано нею. Це відбувається тоді, коли вона переходить до такого вираження внутрішнього і вдоволюється мотивованою конструктивною формою прояву.

Творчий акт необхідно розглядати як можливість особистості набути та удосконалити навички, які сприятимуть ідентифікації суб'єкта з представленим образом. Він супроводжує боротьбу з умовностями, традиціями, інституційними умовами, завдяки яким будь-який досвід набуває іншого комунікативного тлумачення. Це передбачає перехід від уособленого до загального, від вузьколокального до універсального. Такий погляд усуває акт оцінки та шаблонності.

Психологічний аналіз творчої активності у ранньому дитинстві дає змогу прослідкувати шлях „сходження” дитини до особистісних новоутворень. У цей період, як зазначає Л. І. Божович, відбувається перехід дитини від істоти, яка вже є суб'єктом, до істоти, що усвідомлює себе як суб'єкт [2, 235]. Інакше кажучи, це спонукує до виникнення системного новоутворення за Л. С. Виготським, відкриття дитиною свого внутрішнього та зовнішнього феномену „Я”. Тому кульмінацією розвитку предметної дії, як вже зазначалося, є використання дитиною її в неконструктивній ситуації. Дослідник Д. Б. Ельконін зазначає, що завдяки перенесенню дії з одного предмету на інший (функціонально тотожного) і використанню її по ситуації стає можливим відокремлення дії від предмету, ситуації, а також самої себе. Тому дитина порівнює свою дію з діями дорослої людини, впізнає її у власних вчинках, починає ідентифікувати себе з батьком, матір'ю або з навколишніми. Як тільки дитина побачила себе в іншому презентантові, то з'являється феномен „Я – сам”. Таке відкриття породжується власною творчістю дитини. Для

пояснення внутрішнього механізму виникнення цього явища необхідно, на думку В. А. Роменця, розглядати творчість як перехід ідеї в об'єкт (живий чи неживий). Суб'єкт-об'єктні відношення – обов'язкова умова творчості [5, 166-167]. Вміння бути над ситуацією дає можливість сприйняти, проаналізувати творчий продукт таким чином, щоб наповнити тим змістом пізнання, до якого респондент буде готовий. Об'єкт може бути втілений у будь-якому зовнішньому предметі і стати доступним для інших людей. Згідно концепції В. В. Давидова, творча активність розглядається як дійсне підґрунтя і критерій особистості. Вона виникає завдяки ключовій потребі людської істоти створювати щось нове [3]. Розвиток особистості і виникнення основних психічних новоутворень розглядаються в цій теорії як наслідок розгортання творчої активності. У цьому контексті виникає потреба і можливість ставити питання про особливості розвитку креативності дошкільника. Залишаючись в межах культурно-історичної теорії розвитку психіки, В. В. Давидов пов'язує закономірності розвитку творчої активності особистості з системою провідної діяльності на даному віковому етапі [3].

Висновки. Отже дошкільний вік – це найбільш сприятливий період життя дитини, коли творчість може стати універсальним і природним способом її буття. Тому ключова психолого-педагогічна задача повинна спрямовуватись на створення сприятливих умов творчої активності дошкільника. Таке стимулювання і спрямування в динаміці розвитку творчої активності дошкільника забезпечить гармонійний розвиток особистості з урахуванням специфічних соціальних, соціокультурних та психологічних чинників взаємин із навколишнім.

Проведений теоретичний аналіз динаміки розвитку творчої активності дошкільника не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблематики. Перспективи подальшої наукової роботи вбачаються у методичному збагаченні дослідницької бази у даному напрямку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Анциферова Л. М. К психологии личности как развивающейся системы / Л. М. Анциферова // Психология формирования и развития личности ; под ред. Л. М. Анциферовой. – М: Наука, 1981. – С. 3 – 18.
2. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л. И. Божович // Психология развития. – СПб. : Питер, 2001. – С.227 – 272.
3. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов – М.: ИНТОР, 1996. – 537 с.
4. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник [3-є вид.] / В. А. Роменець – К. : Либідь, 2004. – 288 с.
5. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Галушко Любов Ярославівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: пізнання глибинно-психологічних проблем психіки використовуючи психоаналіз казки та монологи протагоніста про власне життя; об'єктні (предметні) моделі, просторові моделі, камені, іграшки, психоаналітичну роботу з неавторськими малюнками, архетип тіста.

Маловик Вікторія Анатоліївна – методист навчального відділу КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: дошкільна педагогіка; початкова освіта, навчання орфографії молодших школярів, організація навчального процесу у ВНЗ.